Farkas Judit Antónia

„A szép könyv napjainkban műtárggyá vált”*

Kísérletek a modern magyar bibliofília intézményes feltételeinek megteremtésére a 19. század végétől

Míg Angliában 1812-ben (The Roxburghe Club), Franciaországban pedig 1820-ban (Société des Bibliophiles François) alakult meg az első könyvkedvelőket és könyvgyűjtőket tömörítő egyesület, addig Magyarországon erre csak 100 évvel később került sor. Az 1920-ban létrehozott Magyar Bibliophil Társaság (MBT) – amelynek elnökévé Végh Gyulát, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatóját, tiszteletbeli elnökévé pedig a magyar bibliofilek doyenjét, gróf Apponyi Sándort választották – előadásokkal, kiadványokkal, kiállításokkal, könyvversenyekkel és könyvtörténeti kutatásokkal segítette a tagok gyűjtőtevékenységét, érintkezését, a szép és értékes könyv népszerűsítését.[1] Az MBT kései megalakulása nem jelentette azonban azt, hogy ne lettek volna már a 19. század utolsó harmadától olyan kísérletek a gyűjtők, a könyves szakma és a különféle intézmények részéről, amelyek a hazai bibliofília feltételeinek megteremtését és intézményesülését készítették volna elő.[2] Tanulmányomban ezeket az egyéni és kollektív kezdeményezéseket tekintem át. Ha gróf Apponyi Sándor nem is állt az élükre, a legkifinomultabb ízlésű magyar bibliofilként sokat tett azért, hogy az 1910–1920-as évekre Magyarországon is megnőtt a művészi igénnyel készült könyvek gyűjtésének presztízse.

„nálunk is divattá lett, hogy minden könyvtárban legyenek díszkiadások s e divat nevelte azután igen természetesen a könyvamateurök osztályát”[3]

A kiegyezést megelőzően meginduló, majd azt követően felgyorsuló gazdasági, társadalmi és kulturális modernizáció, a sokszorosítóipar technikai újításai és az írni-olvasni tudók számának a növekedése a magyar könyvkultúra fejlődését is maga után vonta. Könyvkiadóink egy része, ahogy ezt Lipták Dorottya Heckenast Gusztáv kapcsán megfogalmazta, „[é]rzékenyen reagált a növekvő olvasótábor igényeinek és ízlésének differenciálódására, mintegy leképezve az akkor formálódó polgá-

* Szana 1888, 109.

[1] Farkas 2011a, 2011b. Gróf Apponyi Sándor és az MBT kapcsolatához ld. Pogány György jelen lapszámban olvasható tanulmányát.

[2] A témához összefoglaló igénnyel: Pogány 2005, 149–198.

[3] György 1886, 412.

DOI 10.17167/mksz.2026.2.154-178

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 154 2026. 10. 05. 17:31:37

ri társadalom rétegződését.”[4] Nyugat-európai mintára az olcsó tömegkönyvek mellett azok díszkötésű változatai és a nagy műgonddal, technikai bravúrral készült, kis példányszámú luxuskönyvek is megjelentek a hazai könyvpiacon. A köteteket leggyakrabban eltérő kötésekben (papír- és díszkötésben) adták közre, a legszínvonalasabb cégek azonban a könyvek egy részéből eltérő minőségű (papír, díszítés, grafikai sokszorosító technika, kötés), méretű, példányszámú és árú kiadásváltozatokat is forgalomba hoztak az olcsó papírra nyomtatott papírkötésűtől az ún. angol vászonkötésűn át egészen a legdrágább, velin vagy japán papírra nyomtatott fél- vagy egészbőrkötésű példányokig. A cél az volt, hogy a társadalom minél szélesebb rétegeit nyerjék meg kiadványaiknak. Ritkább esetben arra is volt példa, hogy kizárólag gyűjtői, azaz kivételes technikai és művészi színvonalú ’amatőr’ vagy más néven ’bibliofil’ kiadásokat adtak közre 1–10/20-ig (később 1–50/100-ig) terjedő számozással.[5] A szenvedélyes könyvrajongók a megrendelésre készült egyedi tervezésű és kivitelezésű művészi kötések révén unikális műtárgyaknak váltak a birtokosaivá.[6]

A könyvek kiállításának minőségi differenciálásával, a kiadványok diverzifikálásával eleinte elsősorban Heckenast Gusztáv, Emich Gusztáv és Ráth Mór kiadóvállalatai mutattak példát. Ráth Mór mellett az 1880-as évektől többek között a kiadói újítások sorát bevezető Révai Testvérek és az Athenaeum is felismerte, hogy igényes kivitelű könyveikkel és amatőr köteteikkel nemesítik az ízlést és növelik a korszerű és modern nemzeti műveltségre fogékony, a művészetek iránt egyre jobban érdeklődő elit könyvvásárlók táborát, ami visszahat kiadványaik kelendőségére és növeli vállalatuk presztízsét.

A különféle kiadványvariánsok megjelentetésének hátterében egyrészt kereskedelmi szempontok, a könyvvásárló közönség eltérő anyagi lehetőségei és értékpreferenciái, másrészt a képzőművészet, ezen belül pedig az irodalmi illusztráció iránti érdeklődés hazai megélénkülése húzódott meg. A legértékesebb, alacsony példányszámú és nem ritkán kizárólag előzetes megrendelés útján beszerezhető amatőr kiadású könyvekre a hazai könyvnyomtatás, grafikai és könyvkötőművészet kivételes remekműveiként tekintettek tulajdonosaik. De nemcsak a főúri családok tagjai, a főpapság és az ekkor még csekély számú középosztálybeli könyvamatőrök (könyvkedvelők, könyvgyűjtők) magánkönyvtáraiban voltak jelen a gondosan tipografált, szépen nyomott, merített papirosú és mind inkább magyar művészek részvételével (illusztráció, könyvdísz, kötésterv) készült ritkaságszámba menő könyvek, albumok, hanem a polgári lakások szalonasztalain és a férfiszobák könyvszekrényeiben is egyre gyakrabban tűntek fel a díszkiadások szobadíszként.[7] Révész Emesét idézve: „[a] századvég luxuskönyvei (livre d’artiste, livre

[4] Lipták 2012, 71–72.

[5] Az amateur és bibliophil szavak korabeli használatához: Farkas 2016a, 255–258.

[6] Erről bővebben: Prékopa 2025, 56–57, 62–64.

[7] A díszkiadású kötetek és a mutatós kiadói kötések elterjedését megelőzően a lapokhoz is készültek díszes kötéstáblák. Hirháger Károly könyvkötészete az 1870-es években kezdte meg ezek forgalmazását: *Bekötési dísztáblák a „Vasárnapi Ujsághoz” = Vasárnapi Ujság*, 1877. április 29., 272; *Valódi angol vászonból készült bekötési dísztáblák = Bolond Istók*, 1881. január 9., [12].

peinture, gift-book, Prachtausgaben) a könyvkiadók részéről a piac tágításának, a polgárság meghódításának eszközei voltak. Igényes kivitele révén a műtárggyá avatott könyv egyszerre elégítette ki a polgárság művelődési és reprezentációs vágyát, miközben művészi szalondekorációként, exkluzív szobadíszként szolgált, egyszersmind a minőségi kultúra (irodalom és képzőművészet) terjesztője is volt."[8]

A kiadók díszkötésű munkáikkal és díszműveikkel a szépre és művelődésre fogékony női olvasókat is meg akarták nyerni.[9] Wohl Janka a középosztály nőtagjainak szánt[10] lakberendezési tanácsadójában, 1882-ben azt írta, hogy a legjelentősebb francia és német illusztrált díszművek mellett már a magyar írók, költők igényes kivitelű, illusztrált könyvei is helyet követelnek maguknak a nemzeti műveltség iránt érdeklődő magyar polgárok lakásaiban:[11]

> „a művészethez az otthonban tartoznak a könyvek és albumok is. Nem képzelhetünk el elegáns és lakályos salont néhány pompás illustrált mű nélkül, mely az asztalokon elszórva nagyon élénkíti az egész kép hatását, s nagyban bizonyít a háziak műveltségéről és műérzékéről. Olyan könyvek, mint Göthe [sic!] nőalakjai Kaulbachtól,[12] Doré Bibliája vagy Dantéja,[13] Engelbert Seibertz Faustja[14] s magyarul az illustrált Petőfi,[15] Arany fényképekkel ellátott kiadása,[16] a 'Leányvári boszorkány' gróf Zichy Gézától[17] stb. ép annyira ékítenek, mint bármely más díszmű. A nappalit, férfiszobákat és boudoirt is nagyon ékítik a könyvek. Itt díszes szekrényekben vagy tékákon állanak, vagy pedig a falon függő faragott deszkákra helyezve, igen szép hatásúak. Mi a bekötést illeti, az ilyen ékítéshez használt művek

[8] Révész 2014, 228.

[9] Ez a szándék a hirdetésekben és a sajtócikkekben is megfogalmazódott. Ráth Mór díszes Shakespeare-albumának ajánlója például így fogalmaz: „A hölgy, kinek e könyvet átnyújtják, megtisztelve érezheti magát, mert ez ízlése és műveltsége iránti hódolat." *A karácsonyi asztalra... = Fővárosi Lapok*, 1881, december 16., 1711.

[10] A kötetet a kiadó a következő szöveggel reklámozta: „Gazdag és szegény egyaránt hasznos tanácsokat talál »Az Otthon«-ban, melyet minden művelt hölgy kellemes olvasmányképen is élvezettel átlapozhat." *AZ OTTHON... = Fővárosi Lapok*, 1882. június 8., 825. A kötet díszkötésű változata 2 forintba került.

[11] Wohl Janka a kiadó nevének említése nélkül az Athenaeum két kiadványát nevezte meg, ráadásul Zichy Gézát személy szerint is jól ismerte. Vö. Mészáros 2025, 69, 71–74.

[12] Goethe *Faust*ját, amelyhez Wilhelm von Kaulbach német festő készített illusztrációkat, Dóczi Lajos fordításában magyar nyelven is kiadták: Goethe 1873.

[13] A francia Gustave Doré festő, illusztrátor az *Isteni színjáték*hoz és a *Bibliá*hoz készült illusztrációi 1861-ben és 1868-ban, valamint 1865-ben jelentek meg.

[14] Engelbert Seibertz német festő *Faust*-illusztrációi 1854-ben jelentek meg.

[15] Petőfi költeményeinek valamelyik, az Athenaeum kiadásában megjelent képes kiadásáról van szó.

[16] Ráth Mór egyik Arany-kiadványáról van szó.

[17] Zichy 1881.

> legszebbek, ha régi könyvek mintájára, sötét bőrbe vagy vászonba köttetnek, kevés aranyozással. Rikító színekbe kötött könyvek nem tesznek jó hatást a falon.”[18]

Az idézetben említett magyar díszműveknek az átlagos könyveknél jelentősen magasabb volt az áruk. Gróf Zichy Géza művét – amely a külföldön is ismertté vált Zichy Mihály rajzolóművész illusztrációival jelent meg 1881-ben, a kék és chamois bőrből készült nagyalakú, ornamentális díszítésű bekötési táblák pedig a sikeres karriert befutó könyvkötőmester, Gottermayer Nándor (1852–1924) és társa, Halfer József műhelyében készültek – 10 forintért lehetett megvásárolni. Ez az összeg megegyezett a szintén az Athenaeum kiadásában megjelenő, a Wohl nővérek által szerkesztett *Magyar Bazár* című illusztrált szépirodalmi lap egy éves előfizetési díjával.[19] Mint azt a sajtóban közzétett reklámok is mutatják, a kiadók a megnövekedett keresletet kihasználva előszeretettel időzítették a díszkiadások megjelentetését a karácsonyi könyvpiacra, és az átlagosnál drágább köteteket ünnepi alkalomra kiválóan alkalmas a lakást díszítő ajándéktárgyakként hirdették.[20]

A díszes kiállítású könyvek számának fokozatos növekedése nem jelentette azonban azt, hogy a modern értelemben vett bibliofiljeink száma is ezzel arányos mértékben gyarapodott volna. Az orsz. m. Statisztikai Hivatal György Aladár irányításával 1884. december 1-én megkezdte a hazai köz- és magánkönyvtárak összeírását és elemzését, aminek az eredményéről egy úttörő kiadványt jelentetett meg.[21] A privát könyvtárak esetében az adatszolgáltatás önkéntes volt, és csak azok vehettek részt gyűjteményük akár megbecsült felmérésben, akiknek 1000-nél több könyvük volt. György Aladár a mintegy 1000 magánkönyvtár statisztikai adatait elemző részben a „szaktudósok” és „a válogatás s tervszerűség nélkül” könyvet gyűjtők mellett az „amateurök”-re is kitért. A legjelentősebb magyar könyvgyűjtőként számontartott gróf Apponyi Sándorral együtt tíz olyan, modern értelemben vett főrangú és középosztálybeli bibliofilt sorolt fel (közülük nem mindenki szerepelt az összeírásban), akik már a könyvek művészi kiállítása, az egyes példányok

---

[18] Wohl 1882, 59–60. Idézi: Molnár, Varjú 1999, 337–338. K. Beniczky Irma *Művészet a házban* című munkájában szintén azt fogalmazza meg, hogy egy művelt polgár szalonjából nem hiányozhatnak a „díszkötésű könyvek, albumok az asztalokon, mappák, teli réz- és acélmetszetű képekkel, érdekes rajzokkal.” Idézi: Molnár, Varjú 1993, 339.

[19] *Előfizetési felhívás* [keretes hirdetés] = *Fővárosi Lapok*, 1881. június 24., 830. Vö. Mészáros 2025, 175. 12 évvel később, amikor a kötet változatlan áron még mindig kapható volt, az állami tisztviselők javadalmazását szabályozó törvény szerint a IX. fizetési osztályba tartozó tanárok például évi 1100–1300 forint közötti jövedelemre voltak jogosultak. 1893. évi IV. törvénycikk A és B melléklete. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89300004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33 (letöltve: 2026. 05. 08.)

[20] *„A leányvári boszorkány” = Fővárosi Lapok*, 1881. május 8., 593; Karácsonyi és újévi ajándéknak kiválóan alkalmas következő díszkötésű könyvek [az Athenaeum keretes hirdetése] = *A Hon*, 1881. december 14., sz. n.

[21] György 1886–1887. Vö. Gyáni 2007.

szépsége és ritkasága alapján gyűjtötték könyveiket.[22] A legszebb kiállítású illusztrált, amatőr példányokat igyekeztek megszerezni gyűjteményük részére, a legnevesebb külföldi és magyar könyvkötőmesterekkel restauráltatták és köttették könyveiket. Ahogy György Aladár írja:

> „A Károlyiak, Rádayak, Apponyiak könyvtár termeiben a nagy díszkiadások valódi szalonékítményekül szolgálnak. Ma midőn a francia bibliophilok által létrehozott mozgalom hullámai hozzánk is elhatoltak, s könyvkiadóink sokszor erejüket felülhaladó áldozatokkal versenyezve, igyekeznek amateur kiadásokat rendezni, melyben a sokszorosító művészetnek olykor valóban meglepő eredményeivel találkozunk, minők pld. Grill U[n]dineje,[23] Mehner Virágos kertje,[24] az Athenaeum Márk krónikája[25] stb., nálunk is divattá lett, hogy minden könyvtárban legyenek díszkiadások s e divat nevelte azután igen természetesen a *könyvamateurök* osztályát is."[26]

Szana Tamás úttörő kezdeményezései

György Aladár a középosztálybeli könyvamatőrök között Szana Tamás (1844–1908) nevét is megemlítette, igaz, az ő könyvgyűjteménye nem szerepelt a könyvstatisztikában. A kiegyezést követő hazai kulturális élet formálásában lapszerkesztőként, műkritikusként, műfordítóként, kulturális egyesületek tisztségviselőjeként, majd élete végén az Uránia igazgatójaként részt vevő, jogász végzettségű Szana gyűjtőszenvedélye a képző- és iparművészeti tárgyak mellett az értékes művészi kiállítású könyvekre is kiterjedt.[27] Kortársa, Justh Zsigmond amellett, hogy naplójában középszerűnek nevezte, azt is megjegyezte róla, hogy „a könyvek külseje, ez az ő kedvenc témája, és ehhez is ért a legjobban."[28]

---

[22] Apponyi mellett a következő könyvamatőröket nevezte meg: Karlovszky Endre, gróf Keglevich István, Landau Horácz (ő Firenzében élt), gróf Perlaky Kálmán, Rothschneck Emil, Simor János, Szana Tamás, Várady Mihály, Waldstein János. Pár lappal később a díszkiadású munkák és metszetek gyűjtőinek további neveit sorolja fel. György 1886, 412, 416; György 1896, 98, 100.

[23] Motte Fouqué 1885.

[24] *Virágos kert* [1883].

[25] *Marci Chronica* 1867. Az Emich Gusztáv által kiadott könyv az 1867-iki párizsi világkiállításon ezüstérmet nyert. Az Athenaeum a 1880-as években is hirdette a kötetet.

[26] György 1886, 412 [kiemelés tőlem – F. J. A.]. Vö. *Kalauz* 1882, 165. Az irodalmi illusztrációt divatba hozó díszkiadások külföldi és hazai előzményeihez: Hessky 2020.

[27] Szana könyvekkel kapcsolatos tevékenységéhez lásd: Farkas 2016a; Farkas 2020, 78–83, 87–93; Farkas 2022, 23–28; Farkas 2025, 360–361.

[28] Justh 1977, 351, idézet: 365. Mikszáth is többször kifigurázta Szanát, például itt: Mikszáth 1968, 107–112.

A nyugat-európai, de különösen a francia könyvkedvelést, a könyv- és műkereskedői viszonyokat kiválóan ismerő, Velencét pedig második otthonának tekintő Szana amellett, hogy rajongásig szerette a szép és ritka könyveket, gyűjtésük és kiadásuk népszerűsítése terén is úttörő munkát végzett. Az volt az álma – erről szól a saját gyűjtői tapasztalatain alapuló *Egy bibliophil álma* című novellisztikus szerkezetű esszéje[29] –, hogy Magyarországon is létrejönnek a bibliofília fellendüléséhez szükséges feltételek: íróink és költőink első kiadású műveit, a legjobb könyvkiadóink, nyomdáink és könyvkötőink közreműködésével készült szép kiadványokat jobban megbecsüli a közönség, több vásárlójuk és gyűjtőjük akad. Bibliofiljeink nagyobb fényűzésben részesítik értékes könyveiket, egyesületbe tömörülnek, szakkiadványokat jelentetnek meg és nyilvános könyvárveréseket rendeznek. Szana az 1880-as évektől – a színvonalas magyar könyvek kelendőségét ösztönző kezdeményezésekkel[30] párhuzamosan – sokat tett azért, hogy álma megvalósuljon.

Nevéhez fűződött az első, a hazai könyvkedvelőket és könyvgyűjtőket (is) megszólító könyvészeti orgánum megindítása és szerkesztése 1887-ben.[31] A havonta kétszer megjelenő *Irodalmi Értesítő* a könyvvásárlást előmozdító bizottság hivatalos közlönyeként a könyv- és folyóiratpiaccal, irodalmi élettel kapcsolatos hírekről tájékoztatta az olvasókat. Szemlézte a könyvújdonságokat és folyóiratokat, de irodalommal és könyvkedveléssel foglalkozó írásokat is közölt. Folytatásokban közreadta például a szerkesztő Szana később könyvalakban is megjelenő *A könyv régen és most* (1888) című könyvkedvelésről szóló úttörő művét, amely a szerző saját gyűjtői élményei mellett elsősorban a francia szakmunkákra támaszkodott.[32] A kötet mindazokat az ismereteket tartalmazta, amelyeket egy igazi bibliofilnek illett tudnia. Szólt a könyveknek koronként változó megítéléséről, a különféle gyűjtői területekről és divatokról, a könyvek díszítéséről, illusztrálásáról, kötéséről és az ex librisekről éppúgy, mint a történelem híres és különc bibliofiljeiről is, de a magyarországi könyvgyűjtés és könyvnyomtatás történetének fontos állomásait és kiemelkedő alakjait is bemutatta röviden. A kötet egyik legizgalmasabb fejezetében a 19. századi kortárs francia könyvgyűjtés, amatőr könyvkiadás és könyvkereskedelem kulisszatitkairól is beszámolt:

---

[29] Szana 1899b.

[30] A Magyar Írók és Művészek Társasága a Magyar Könyvkereskedők Egyletével közösen 1887-ben létrehozta a 25 tagú könyvvásárlást előmozdító bizottságot. Ennek tevékenységéhez ld. Farkas 2020.

[31] A *Könyvészeti folyóirat irodalombarátok* (később *irodalompártolók*), *könyvgyűjtők és könyvárusok érdekeinek előmozdítására* alcímet viselő orgánumot 1887. december 1-jén indította meg Hornyánszky Viktor kiadóvállalata és nyomdája, egyben az MTA kiadója és főbizományosa. A kiadó a lap megjelentetéséhez anyagi segítséget kért az MTA Könyvkiadói Bizottságától, de kérését elutasították. A orgánum 1888 végén megszűnt. Vö. M. Kondor 1989, 40–44.

[32] Szana 1888. A kötetből harminc hollandi merített papírra nyomtatott, számozott amatőr példány is készült, a kötött példányokat beleértve az amatőröket is Gottermayeréknél kötötték.

„A modern könyvkedvelő és a régi »könyvmoly« között alig van valami családi rokonság. A mai bibliophil nem meggörnyedt, pápaszemes, életunt öreg, ki reszkető kezekkel lapozza a fóliánsokat: hanem a legtöbb esetben életvidám, kifogástalan modorú gentleman, ki nem tagad meg magától semmi világi élvezetet s e mellett *gyönyörködik az irodalom termékeiben, ép úgy, mint a művészet remekeiben*. A párisi könyvkedvelők két társasága: a Société des Grandes [helyesen: Grands] Bibliophiles és az Amis des Livres[33] előkelő, nagyobbára kiváló állású urakból áll, kiket az *irodalom kedvelésén kívül, első sorban a szép tárgyak szeretete* kapcsol össze. Vannak közlönyeik s vannak könyvárusaik, kik nem csupán szellemi szükségleteik fedezéséről gondoskodnak, de egyúttal könyveik bekötésénél s könyvtáraik rendezésénél is tanácsadóik. Conquet üzlete a rue Drouot-ban valóságos gyűlhelye a franczia bibliophileknek. A délutáni órákban mindig megfordul ott egy-két könyvkedvelő, hogy a közelgő árverésekről tudakozódjék; egy-egy ritkább munka ára felől értesülést szerezzen vagy a készülőben levő kiadványok valamelyikét könyvtára számára idejekorán megrendelje. S ez a gondoskodás éppenséggel nem felesleges, mert a *franczia amateur-kiadványokat csak kis számban nyomtatják* s akárhány olyan könyv jelenik meg, a melyből még a párisi könyvkedvelőknek sem jut példány vagy legalább olyan nem, a minő után vágyakoznak. […] A franczia amateur nagy súlyt fektet arra, hogy az új könyvekből *az első levonatokat, tehát a tisztábban és élesebben nyomtatott példányokat* kapja meg. Ez okból rendesen bizalmas viszony fejlődik ki a bibliophil és könyvárusa között; s ez a viszony nem egyszer oly szoros, hogy *az új kiadványok rendezése, kiállítása és díszítése közös megállapodás* szerint történik. Octave Uzanne,[34] ki maga is egyike az ismertebb könyvkedvelőknek, egyik kötetében[35] érdekesen írja le, hogy a pazar fényű és mesés drágaságú kiadványairól híres Conquet,[36] minden egyes esetben minő tanácskozásokat folytat vevőivel. Közös összejövetelekben állapítják meg *a kiadványok papírját, alakját, a betűk formáját, nagyságát, a margók szélességét, s választják meg a rajzolókat és metszőket, kikre az egyes munkák illustrálását bízzák*.

[33] Az 1820-ban megalakult francia Société des Bibliophiles François-hoz lásd a 61. jegyzetet. A szintén francia La Société des Amis des Livres nevű szervezet 1874-ben alakult meg. Vö. Farkas 2011a, 345–346.

[34] Octave Uzanne (1851–1931) francia bibliofil, író, kiadó, a *Le livre* című folyóirat szerkesztője, a Société des Bibliophiles Contemporains alapító-elnöke.

[35] *Nos amis les livres*. Paris, Quantin, 1886 [Szana lábjegyzete].

[36] Léon Conquet (1848–1897) amatőr könyvekre szakosodott párizsi kiadó-könyvárus, üzlete a Rue Drouot 5. szám alatt működött. Szanának is volt Conquet-tól könyve. Szana Tamás, *A könyvek fényűzése = Fővárosi Lapok*, 1895, december 22., 3367.

> Ezek a rajzolók és a metszők sok gondot okoznak a kiadónak. *Az illustratió talán soha nem játszott olyan nagy szerepet, mint napjainkban*. A modern bibliophil *bámulatos finomságú rézkarczokat* kíván, s a metsző gyakorlott keze kétszeres keletet szerez a munkának.”[37]

Szana a könyvkiadókkal (például Athenaeum, Grill Károly, Hornyánszky Viktor, Ráth Mór, Révai Testvérek) együttműködve elsők között tett kísérletet a francia bibliofil kiadói gyakorlatok hazai meghonosítására. Az 1880-as évektől az általa írt vagy fordított, illetve mások könyveinek kiadásánál nemcsak azok megtervezésében, sajtó alá rendezésében és kivitelezésében vett részt,[38] hanem a legtöbb esetben luxusminőségű, szépen tipografált és nyomott, technikai és művészi szempontból egyaránt kiemelkedő színvonalú, illusztrált, számozott gyűjtői kiadásokat is készíttetett belőlük. Utóbbira Révai Mór, a 19. század utolsó harmadának egyik legsikeresebb és leginnovatívabb könyvkiadója is kitért memoárjában:

> „Az örökké buzgó Szana Tamás, mint igazi könyvkedvelő, minden kiadót rá akart bírni, hogy egyes munkákat, illetőleg a kiadások egy részét amatőr-példányokban bocsássa közre. Mi szívesen belementünk az ilyen kísérletekbe, így adtuk ki *Ovidius: »A szerelem művészete«*[39] *és De Maistre: »Utazás szobám körül«*[40] *című műveit Szana Tamás* fordításában. Mint igazi amatőr-kiadást, *Lemerre*-alakban[41] *Reviczky*

[37] Szana 1888, 58–59 [kiemelések tőlem – F. J. A].

[38] Szanának azt a kívánságát, hogy könyveinek előállításánál felügyeli a szedést, nyomtatást és a képek reprodukálását, az *Izsó Miklós élete és munkái* (1897) és *A száz év a magyar művészet történetéből, 1800–1900* (1901) című könyveinek a szerződéstervezetében is rögzítették. OSZK Kézirattára Fond 3/872. Szana Tamás levelezése az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt-vel, 1896. április 15; 1900. január 24. Révai Mór szerint Szanának a sajtó alá rendezés volt a kedvenc foglalatossága. Révay 1920, 332.

[39] Ovidius 1883.

[40] Maistre 1884. A kötet zöld nyomású vászonkötést kapott reneszánsz mintázatú aranyozással. A kiadói kötést Gottermayer Nándor készítette.

[41] Adolphe Lemerre neves párizsi kiadó-könyvkereskedő jellegzetes negyedrét alakú díszkiadásait magyarul Lemerre-kiadásoknak nevezték. A könyvformátum első alkalmazásáról 1881-ben számolt be a sajtó. Valószínű, hogy a kötetet kiadó Petőfi Társaság titkára, Szana Tamás javasolta azt, hogy a *Kiss József összes költeményei* második bővített kiadásának amatőr példányait a francia Lemerre-féle díszkiadások hű másaként jelentessék meg. A könyv nyomását végző Franklin Társulat beszerezte Párizsból a Lemerre cég betűit és könyvdíszeit is. A megrendelhető amatőr példányokat hollandi papírra nyomták és díszes félbőrbe kötötték. *Kiss József költeményei… = Hon*, 1881. június 21., [2.]; *(Kiss József költeményei) = Pesti Hirlap*, 1881. december 4., 4; *Kiss* 1882.

Gyula költeményeit[42] és *Kiss József* összes költeményeinek negyedik[43] kiadását."[44]

Révai Mór Szanának a magyar művészettörténetírás egyik úttörő, a *Magyar művészek* (1887) című nagyalakú díszművét is megjelentette, amely eredetileg füzetekben látott napvilágot. A csaknem 200, különböző technikával sokszorosított (rézkarc, fametszet, heliogravür, fototípia) szövegközti és egész oldalas képet tartalmazó kötetből készült 50 számozott, vastag karton és kínai papírra nyomtatott amatőr példány is, amelyeknek az volt a különlegességük, hogy az előjegyzést követően – feltehetően az első francia bibliofil egyesület illetménykötetteinek a mintájára – belenyomtatták tulajdonosa nevét is.[45] A bibliofilek Szana *Petőfiné Szendrey Júlia* (1891) című, a korszak ismert művészei által illusztrált kötetét is nagy becsben tartották.[46] A művet Grill Károly a szerző kérésére ötféle kiadásváltozatban jelentette meg, Gottermayer Nándor pedig szintén ötféle kiadói és kézi kötést készített részükre Roskovics Ignác festett mályvavirágcsokrával a táblán. A legexkluzívabb példányok japán selyempapíron és fehér atlasztáblákkal, tokban (30 forint) a legolcsóbbak pedig színes papírborítékban fűzve (4 forint 50 krajcár) láttak napvilágot. A 10 amatőr példányhoz egy-egy eredeti rajzot is csatoltak Szendrey Júliáról.[47]

Mint azt az előbbi példa is mutatja, Szana nemcsak arra figyelt, hogy a legjobb hazai kiadókkal, művészekkel és nyomdászokkal működjön közre, hanem azt is fontosnak tartotta, hogy könyveinek külső „ruházata" is művészi legyen, ezért

---

[42] Reviczky 1883. A műből készült ötven, kézzel számozott díszpéldány hollandi papíron. Gottermayer ugyanolyan tervezésű aranyozott vászonkötést készített a kötethez, mint Szana *Utazás a szobám körül* című fordításáéhoz.

[43] *Kiss* 1886. „Merített hollandi papírra nyomott kötet ez, a párisi Lemerre-féle kiadások alakjában, megfelelő nyomdai díszítésekkel. Drugulin ismert lipcsei nyomdájából került ki, mi már magában véve elég biztosíték arra, hogy gyűjteményükbe még a követelőbb ízlésű amateurök is befogadhassák" – jellemezte az egyik méltató cikk a kötet kiállítását. *A karácsonyi könyvpiacz = Nemzet*, 1885, december 20. [1.]

[44] Révay 1920, 337 [kiemelés az eredetiben]. Szemlér Lőrinc is megírta, hogy Szana „Francia mintára *számozott* példányokban, különleges papiroson, elsőrangú tipográfiai kiállításban" jelentette meg könyveit. A Révai Testvérek által önállóan és a Petőfi Társasággal közösen közreadott művek közül a következő kötetek külső kiállítása is az ő elgondolása szerint valósult meg: Mikszáth 1882, 1887[2]; Komócsy 1883; Kiss 1888; Szemlér 1920, 35 [kiemelés az eredetiben].

[45] Szana 1887. A fűzött amatőr példányokra 30, a félbőr kötésűekre pedig 40 forintért lehetett előjegyezni. [3]., *Magyar művészek* 1887. 20. Révai nagy reményeket fűzött a kötethez, ezért azt a potenciális vásárlóknak otthoni megtekintésre is megküldte és a külföldi lapokban is elhelyezett hirdetéseket. Vö. Révay 1920, 331–333; Farkas 2025, 360–361.

[46] Szana 1891.

[47] *Petőfi nejéről = Vasárnapi Ujság*, 1890. november 23, 768; –s., *A karácsonyi könyvpiacz = Pesti Hirlap*, 1890, december 19., [1.] A cikk szerint a kötet különösen a női vásárlók érdeklődésére tartott számot: „a kiállítás fénye és ízletes volta mintegy praedesztinálta arra, hogy elegáns női szalonok asztalára kerüljön."

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 162 2026. 10. 05. 17:31:37

Magyarország legnevesebb könyvkötőjével, a külföldön is hírnevet szerzett Gottermayer Nándorral köttette kiadványait.[48] A könyvkedvelésről szóló könyvében a következőt írta róla: „a franczia mintákat követő egész, vagy félbőr-kötések […] előállításában Budapesten *Gottermayer* Nándor a legszerencsésebb. Szép és tartós félbőrkötései ép úgy, mint elegáns rajzot és tündöklő színeket mutató mozaik-táblái azon a fokon állanak, ahol már a művészet kezdődik.”[49] Szana, aki a könyvek iránti közös szenvedélyük miatt került barátságba a könyvkötőmesterrel, nemcsak könyveinek restaurálásánál és kötésénél volt jelen, hanem díszítésük megtervezésében is részt vett.[50] Annak bizonyítására, hogy milyen fontos szerepe volt a könyvkötőnek abban, hogy egy régi könyv kifogástalan állapotba kerüljön és művészi kötést kapjon, *Az amateur* című írásában az Eisen rézmetszeteivel díszített 18. századi francia verseskötet bibliofil körökben nagy becsben tartott kiadásának restaurálásával és köttetésével kapcsolatos személyes élményeit is megosztotta olvasóival:

> „Dorat *Baisers*-ja[51] [sic!] az enyém lett. De boldogságom még nem volt teljes. A könyv nem maradhatott falusiasan szerény köntösében s a vízfoltos lapokat is tisztogattatnom kellett. Vajon a mosás nem okoz-e kárt a papírban, vajon az én Gottermayer barátom tudja-e a könyvet majd úgy ruházni, hogy nagyvilági társai mellett pirulás nélkül megjelenhessen? […] Ott voltam a foltos lapok fürösztésénél, órákat töltöttem a könyvkötőműhelyben s magam választottam ki a vörös maroquint[52] úgy, mint az apró bélyegzőket, melyeket a könyv aranyozásánál alkalmaztatni kívántam. A könyv végre elkészült s én egy szép Dorat-kötet boldog tulajdonosa lettem.”[53]

Azzal, hogy Szana a neves könyvkötőmesterrel dolgoztatott, a számára készített egyedi művészi kötéseket később kiállításokon is megtekinthette a közönség és több fórumon méltatta barátja szakmai munkásságát, sokat tett a magas művészi minőségű magyar könyvkötések elismertetéséért és példát mutatott a magyar könyvamatőröknek, hogy ne külföldön, hanem itthon köttessék értékes könyveiket.

---

[48] Darabos Edit kurátor több olyan Szanához köthető könyvet állított ki a *Gottermayer-galaxis. Jókai könyvkötője* című kiállításon (2025. július 19. – 2026. január 11.) a Ráth György-villában, amelyeknek kiadói és egyedi kötéseit Gottermayer készítette. Közéjük tartozik *Petőfiné Szendrey Júlia* reneszánsz mintával díszített, kézi aranyozású bőrkötése is.

[49] Szana 1887, 80 [kiemelés az eredetiben].

[50] *Az ezredéves* 1896, 297. Az Iparművészet Múzeum Könyvtára Könyvművészeti Gyűjteményben több Szanához köthető könyv található Gottermayer művészi amatőr-kötésében. Ltsz. 54.1767.1; 57.586.1.; 57.589.1.; 57.590.1.; 57.588.1.

[51] Dorat 1770.

[52] A francia maroquin szó növényi cserzésű, barkázott kecskebőrt jelent, magyar megfelelője: szattyán.

[53] Szana 1899a, 14–15 [kiemelés az eredetiben].

Az ismert könyvkedvelő a különféle irodalmi, művészeti és műpártoló egyesületek (Petőfi Társaság, Magyar Írók és Művészek Társasága, Műbarátok Köre) tagjaként és tisztségviselőjeként – előadások tartásával, cikkek írásával és a kiadványok létrejöttében való közreműködésével – szintén azon munkálkodott, hogy felhívja a műbarátok figyelmét a művészi és ritka könyvek gyűjtésére. Neki is szerepe volt abban, hogy mindegyik egyesület közreadott díszes kiállítású könyveket is. Ez irányú tevékenységét az 1890-ben alakult Műbarátok Körében fejtette ki a leglátványosabban. Ő irányította például a vízjeggyel ellátott, hollandi merített papírra nyomott, heliogravüröket, szín- és fénynyomatú másolatokat tartalmazó *Műbarátok könyve* (1891) „artisztikus berendezését", és ő kezdeményezte a *Magyar műkincsek* című többkötetes díszmű létrejöttét is. Részt vett az első kötet szerkesztésében, írt egy cikket a magyar gyűjtőkről és gyűjteményeikről, ezzel egyidejűleg pedig egy másik díszmű, *A magyar koronázási jelvények* munkálataiból is kivette a részét.[54] Az 1890-es években már Szana is optimistábban látta a hazai könyvkultúra helyzetét, és azt remélte, hogy a *Magyar műkincsek* köteteit átlapozva mind többen kapnak majd kedvet a könyv- és műgyűjtéshez. Ahhoz azonban, hogy a hazai könyvgyűjtés iránti érdeklődés valóban megélénküljön, továbbra is nélkülözhetetlennek tartotta egy, a párizsi Hôtel Drouot-hoz hasonló nyilvános árverezőcsarnok felállítását.[55]

Azt, hogy Szana erőfeszítései az 1890-es években kezdtek követőkre találni, több dolog is jelezte. A könyvkiadók, nyomdák, könyvkötők egyre gyakrabban írtak ki nyílt pályázatokat tervezésre. *A magyar nemzet története* (1894–1898) című tízkötetes díszmű bekötési táblájának megtervezésére kiírt pályázat zsűrijében például a *Fővárosi Lapok* munkatársaként Szana is részt vett Gottermayerrel együtt.[56] A másik példaként Jókai Mór összes művei jubileumi kiadásának egyedülálló vállalkozását kell megemlíteni. A Révai Testvérek, feltehetően nem függetlenül Szana bibliofil kísérleteitől, a sorozatból háromféle, különböző kötésű és papirosú kiadást adott közre kétféle formátumban (nemzeti kiadás, nemzeti díszkiadás, amateur-kiadás) Gottermayer Nándor kiadói kötésével. Az amateur-kiadásból húsz számozott, japán papírra nyomtatott, kézzel festett, fehér pergamenkötésű példány készült, amelynek egyik példánya megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. 1907-ben Jókain kívül 15 név, köztük Révai Mór, I. Ferencz József, Erzsébet királyné, Eötvös Loránd, Hirsch Lipót és a Képviselőház könyvtára szerepelt az előfizetők névjegyzékében, négy példány pedig továbbra is készleten volt.[57]

---

[54] *Műbarátok* 1891, kolofon; Czobor 1896; Radisics Jenő, *Bevezetés* = *Magyar műkincsek* 1896, XIII; Szana 1896; Dalmady 1915, 48, 80–98.

[55] Szana Tamás, *Magyar amatőrök* = *Pesti Napló*, 1895. november 21., 2; Uő, *Műtárgyak árverése* =*Fővárosi Lapok*, 1895. március 19., 880; Szana 1896. 20. Az érdeklődés csekély mértékű felpezsdülését jelezte, hogy két szám erejéig a *Magyar Gyűjtők Lapjá*t is megindították.

[56] *Pályázati hirdetmények* [keretes hirdetés] = *Budapesti Hírlap*, 1894. november 17., 15.

[57] A nemzeti díszkiadásnak 200, az amatőr példányoknak 500 forint volt az ára. *Jókainak* = *Magyar Hirlap*, 1893. november 4., 5; *A Jókai-jubileum* 1907, 191; Rózsafalvi 2007, 351–359.

Könyvszemle_2026_2_Könyv.indb 164 2026. 10. 05. 17:31:37

Reprezentatív könyvkiállítások

Az ízlésnemesítő és szemléletformáló reprezentatív kiállításoknak szintén fontos szerepük volt abban, hogy a bibliofília iránti érdeklődés, ha lassan is, de növekedni kezdett a középosztály körében. E tekintetben két hazai kiállítás érdemel figyelmet.[58] A maga nemében egyedülálló, első nagyszabású kezdeményezés, amely a könyvre, mint kiállításra és gyűjtésre méltó iparművészeti tárgyra a magyar közönség figyelmét ráirányította, az 1882-ben megrendezett Országos Könyvkiállítás volt.[59] Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum több tucat hazai és külföldi múzeummal, tudományos intézménnyel, könyvtárral, magángyűjtővel, nyomdával, kiadóvállalattal és könyvkötészettel együttműködve első hazai szakkiállításán a magyarországi nyomdászat és könyvkötészet fejlődésén keresztül mutatta be a könyv iparművészetét.

A könyv- és műgyűjtőként is elismert intézményvezető, a kurátor Ráth György választása azért esett a Magyar Tudományos Akadémia képtári termeire, mert csak itt fért el az impozáns, két emeletet megtöltő tárlat. A nyomdászat előtti kort a külföldi és a magyar könyvtárakban található pazar művészi díszítésű kódexeken keresztül mutatták be, amelyek közül a Corvinákat övezte a legnagyobb érdeklődés. Az ősnyomtatványok csoportját követően a régi, az újabb és kortárs magyar nyomtatványokat, könyveket, legvégül pedig a könyvkötéseket tekinthette meg a közönség.

A tárlat könyvkedvelőink kiemelkedő művelődéstörténeti és kulturális szerepére is felhívta a figyelmet. Külön csoportban állították ki legjelentősebb magyar könyvgyűjtőink (gróf Apponyi Lajos, gróf Apponyi Sándor, Ágoston József, Emich Gusztáv, gróf Keglevich István, Knauz Nándor, Pauer János, Ráth György, Szalay Imre, Szemere Attila, herceg Windischgrätz Lajos, Lanfranconi Enea) ritkaságnak számító kódexeit, ősnyomtatványait, régi és modern könyvremekeit, Myskovszky Viktor iniciálé- és Dankó József könyvdíszítési gyűjteményét. Gróf Apponyi Sándor híres lengyeli bibliotékájának 51 művészi és technikai szempontból kivételes, angol, francia és olasz kötésű könyvritkaságával járult hozzá a tárlat sikeréhez.[60] Az Európa-szerte ismert és nagyra becsült bibliofilt annyira lenyűgözte a kiállítás gazdagsága, hogy a megnyitót követően 55 közönséges használatra szánt mintakötését is kölcsönadta a könyvkötészeti csoportnak, hogy a magyar könyvkötők tanulmányozni tudják az angol és francia kötéseket. A sajtó érdeklő-

[58] Érdemes Ráth Mór kiadó-könyvárus egyik kisebb kezdeményezését is megemlíteni. Az 1873-as bécsi világkiállítást megelőzően pesti üzletében közszemlére tette a nemzetközi tárlatra készíttetett reneszánsz stílusú, gazdagon aranyozott fekete színű, plafonig érő könyvszekrényét, amelyben kiadványaiból mintegy 400 kötetet helyezett el szakok szerinti eltérő kötésben. A szekrény alsó polcára kerültek a legpompásabb, nagy alakú díszművek. *Irodalmunknak... = Fővárosi Lapok*, 1873. április 11., o. n; *Ráth Mór a nemzetközi kiállításon = Budapesti Közlöny*, 1873. április 12., 712; *Az országos kiállítás* 1885, 71–72.

[59] Ráth György, *Előszó = Kalauz* 1882, 1.

[60] *Könyvkiállítási emlék* 1882, 163–210. Vö. *Dankó József* 1882.

désére azt is bejelentette, hogy a huszonnégy főből álló, legrégibb francia bibliofil társulat, a Société des Bibliophiles François[61] egyetlen magyar tagjaként minden tagtársát megajándékozza a kiállításhoz készült katalógussal. A tárlat olyan nagy sikert aratott a közönség körében, hogy a rövid kiállítási vezető mellett (ebből készült egy francia változat is) annak második, javított és bővített reprezentatív kiadását is megjelentették 1000 példányban. A kiállításról egyébként a külföldi szaklapok, így például a tekintélyes francia *Le Livre* is beszámolt. A tárlaton bemutatott tárgyakról fénynyomatok is készültek, amelyeket egy hatalmas albumba rendeztek.[62]

Magyarország fennállásának közelgő, ezredik évfordulója is kedvezett a reprezentatív kiállítású könyvek létrejöttének és könyvgyűjtőink bemutatkozásának. A nagyszabású ünnepségsorozat egyik kiemelkedő eseménye a Városligetben megrendezett Ezredvégi Országos Kiállítás volt.[63] A magyar könyvkiadók és könyvkereskedők a közművelődési csarnok földszinti termében mutatták be a közönségnek könyvtermésüket, forgalomban lévő régi és új kiadványaikat, legszebb köteteiket. A díszműveket és amatőr kiadásokat (köztük a Szana Tamáshoz köthető könyveket is) a terem középen elhelyezett asztalokon lehetett megtekinteni.[64] A hazai könyvkiadás fejlettségét könyvkiadóink azzal is bizonyítani kívánták, hogy a kiállításhoz kapcsolódva 1000 példányban közreadták *A magyar könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke* című vaskos kötetet Gottermayer Nándor díszes, aranyozott dombornyomásos egészvászon kiadói kötésében. A 20 magyar könyvkiadó kereskedelmi forgalomban lévő könyveinek jegyzékét áttanulmányozva egyértelműen kijelenthetjük, hogy a kiadók egyre több igényes kiállítású, díszes kiadói kötésben közreadott kötet megjelentetésével keltek versenyre a jómódú könyvvásárlókért és könyvgyűjtőkért.[65]

A kiállítás a könyvkötés iparművészetéről külön is számot adott. A sokszorosító- és papíripari csoport pavilonjának kiállításán a fővárosi könyvkötő cégek közül kiemelkedett a Gottermayer Nándor műintézetében készült kötések gyűjteménye. A mindennapi használatra szánt kiadói kötések (például angolvászon, vagy celluloid – csontutánzat –, arany-, dombor- és színes nyomású kiállításban) és az amatőröknek szánt kézi kötések (például bőrmozaik-berakás, janzenista kötés) mintakollekcióját díszes szekrényben állította ki a neves könyvkötőiparos. A pa-

[61] A 24 francia tagon kívül volt még öt pót- és külföldi tag, illetve két egyesület levelező tagként. Apponyi Sándor 1874. január 28-án csatlakozott az exkluzív francia társasághoz. A társaság ritkaságszámba menő, számozott kiadványaiból a bibliofil kölcsönadott néhányat az MBT első kiállítására. A kötetek értékét növeli, hogy Apponyi nevét is belenyomtatták saját példányaiba. *Liste des membres* 1882, 7; Végh 1921, 33–34.

[62] Érdemes megemlíteni, hogy Apponyi a könyvkötészeti csoport zsűrijének tagja. *A könyvészeti kiállításról = Pesti Napló*, 1882. március 17., [3. melléklet]; *A könyvkiállítást hölgyek... = Fővárosi Lapok*, 1882. április 7., 510; *A könyvészeti kiállítás alkalmából = Vasárnapi Ujság*, 1882. április 9., 237; *Kalauz* 1882; *Könyvkiállítási emlék* 1882; Szemere 1882a, b; Schwiedland 1882, 539.

[63] Vö. Simon 2016, 255–274.

[64] Wodianer 1898.

[65] *A magyar könyvkiadók* 1896; Wodianer 1898; *A magyar könyvkereskedők* 1896, 247.

vilon egyik sarkában berendezett műhelyében a közönség élőben is megtekinthette a gépi kötés teljes munkafolyamatát. A művészek bevonásával tervezett amatőrkötések a *Corvina* recenzense szerint a legszebb francia kötésekkel is felvették a versenyt.[66] Gottermayer egyedi művészkötései, amelyek az ekkor még kis számú szenvedélyes könyvamatőrök megrendelésére készültek, a Magyar Iparművészeti Társulat kollektív kiállításán is szerepeltek. Varju Elemér a kiállításról készült, néhány kötet reprodukcióját is szerepeltető beszámolójában hosszan méltatta a könyvkötőművész Ráth György és Dankó István könyveihez készült különféle stílusú és technikájú műremekeit. Varjú azt is hangsúlyozta, hogy a magyar könyvkötőművészet fejlődése nagy mértékben azon múlik, hogy könyvamatőrjeink mennyit hajlandóak áldozni az egyedi kötésekre.[67]

Bár ezen a kiállításon a bibliofilek nem mutatkoztak be külön csoportban, a több részből álló történelmi kiállításon azok a modern könyvamatőrök – többek között gróf Apponyi Sándor, Ráth György, Ágoston József, Lanfranconi Enea, Emich Gusztáv, Dankó József, gróf Keglevich István, Szendrei János és Szana Tamás – is jelen voltak értékes könyveikkel, könyvkötéseikkel, akiknek már a magas művészi minőségű könyvillusztrációra, könyvdíszre és könyvtáblára is kiterjedt gyűjtői érdeklődésük.[68]

A hazai könyvkedvelés és könyvgyűjtés intézményesülését megelőző évek

A századfordulón a szecesszió a tárgykultúra minden területét, így a könyvet is meghódította magának. Magyarországon is éreztetni kezdte hatását az Angliából induló Arts and Crafts (művészetek és kézművesség) iparművészeti mozgalom, és ennek részeként William Morris és követőinek könyvművészeti törekvései. A 20. század első évtizedétől nálunk is egyre fontosabb szempont lett a könyvek (betű, tipográfia, könyvdísz, illusztráció, könyvkötés, előzéklap) és az ex librisek egységes művészi tervezése. Az Iparművészeti Iskola Nyomdászati Tanműhelyében, majd grafikai osztályán folyó művészi képzésbe bekapcsolódó nyomdászok mellett a művészek is kipróbálták magukat a könyvművészet különféle területein, ami segítette ismertté válásukat és megélhetésüket. A folyamat szorosan összefüggött a papíralapú művek (például vázlat, rajz és grafika) hazai elismertetése érdekében folytatott erőfeszítésekkel és a sokszorosított grafika művészi rangra emelkedésével, majd az új magyar könyvművészet megteremtésének az igényével. A művészgrafikák vásárlásából, cseréléséből legjelentősebb bibliofiljeink is kivették a részüket: az albumokat, mappákat, művészi nyomatokat és eredeti ex libris lapokat is elkezdték gyűjteni. Könyveik iránti szeretetüket természetesen egy vagy több, saját maguknak készíttetett, könyvnyomdai úton sokszorosított

[66] *Az ezredéves* 1896, 296–297; Ikachi Péterffy 1898.

[67] Varju 1897, 217, 219–220, 220 és 221 oldalak közötti színes reprodukció, 223. Vö. Györgyi 1897, 165.

[68] *A történelmi főcsoport* 1896; Csizik 1898, 403.

művészi könyvjegy használatával is kifejezésre juttatták. A középosztálybeli bibliofilek az új könyvművészeti törekvéseket közvetítő tipográfusok, grafikusok, nyomdák, kiadók és könyvkötők közreműködésével készült magyar könyveket is értékelni kezdték. A kortárs könyvművészet és könyvgrafika iránti érdeklődés megélénküléséhez ugyanakkor az is hozzájárult, hogy kevés régi és ritka magyar könyv jelent meg az antikvár könyvpiacon, és ha azok fel is bukkantak, egy középosztálybeli, értelmiségi könyvgyűjtő számára megfizethetetlen luxuscikknek számítottak.[69]

A többségében arisztokrata és nagypolgári irodalom- és műkedvelőket tömörítő Műbarárok Köre (Apponyi Sándor és felesége is tagja volt) és az 1909-ben megalakult Szent György Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete is segítette a könyvek és grafikák gyűjtőinek tevékenységét. Czakó Elemér (1876–1945), a Műbarátok Köre iparművészeti szakosztályának előadója, aki ekkoriban az Iparművészeti Múzeumnak a könyvtárát vezette, 1902-ben *A könyvnyomtatás és könyvdíszítés iparművészete* (Athenaeum, 1902) című, megjelenés előtt álló könyvéből olvasott fel részleteket, 1906-ban pedig *A könyv művészi köntöse* címmel tartott előadást. Az előadást követően a közönségnek lehetősége nyílt megtekinteni az Iparművészeti Múzeum, a modern francia kötések szenvedélyes gyűjtője, Goldstein Henrik, gróf Apponyi Sándor, gróf Pejacsevich Márkusné és gróf Pejacsevich Katinka válogatott könyvkötéseit és Czakó Elemér ex libris gyűjteményét.[70] Az 1909-ben megalakult Szent György Czéh az alkalmazott és művészi grafikák gyűjtőinek grafikai/ex libris szakosztályt, a ritka és értékes művészi könyvek gyűjtőinek pedig bibliofil szakosztályt hozott létre, és alapszabályaiban azt is rögzítette, hogy igény esetén „a kispalsztika, sokszorosító művészetek, valamint a bibliophilia körébe vágó műtárgyakat ad ki, mint rendkívüli kiadványokat."[71] Az első magyar bibliofil szervezet 1920-as megalakulását megelőzően Magyarország csaknem minden számottevő könyvkedvelője és -gyűjtője tagja volt az egyesületnek, feltehetően nem függetlenül gróf Apponyi Sándor személyétől, aki az alelnöki posztok egyikét és a bibliofil szakosztály elnöki pozícióját is betöltötte. Az egyesület többek között Czakó Elemér közreműködésének köszönhetően különösen az ex librisek készítésének és gyűjtésének propagálása terén volt eredményes, amit az 1913-as nagyszabású ex libris kiállítás és *A Gyűjtő* különszámának (ehhez amatőr változatok is készültek) sikeres fogadtatása is jelzett.[72]

A hazai könyvgyűjtés és könyvkedvelés iránti érdeklődés 1910-es évekbeli megélénküléséhez Lantos Adolf kiadó-könyvkereskedő könyves orgánuma, a *Könyvtári Szemle* is hozzájárult. Lantos 1913-ban, nem sokkal antikváriuma megnyitását követően indította meg szaklapját, amely, mint azt az alcímében is jelezte – *Könyvtárak, olvasók és könyvgyűjtők félhavi értesítője* – a bibliofileket is

[69] Gellér 1997; Földi 2013, 12, 19–37, 46–47, 64–106, 123–126; Pogány 2021, 248.

[70] Dalmady 1915, 80–98.

[71] *A «Szent-György-Czéh»* 1910, 52–55, idézet: 53.

[72] *Néhány szó* 1912, 42–44; *A Szent-György-Czéh* 1912; *A Szent-György-Czéh közgyűlése* = *Magyarország*, 1913. április 27., 14; *A Gyűjtő* 1913.

megszólította. Az ő megnyerésük feltehetően a könyvkereskedése vevőkörének bővítése szempontjából is kulcsfontosságú volt. Kőhalmi Béla (1884–1970) szerkesztő már a lap indulásakor leszögezte, hogy ő a „tízezrek bibliofiliájának” a híve. A könyvkedvelők és könyvgyűjtők szélesebb társadalmi rétegeinek érdekeit képviselve azokhoz akart szólni, akik a modern könyvművészet szellemében létrejött, de megfizethető könyvek iránt érdeklődtek.[73] A lap a *Könyvgyűjtés – könyvkedvelés* című állandó rovatában rendszeresen foglalkozott a könyvművészettel és bibliofíliával, az ezekhez kapcsolódó belföldi és külföldi hírekkel, de néhány magyar könyvgyűjtő könyvkollekcióját is bemutatta. Itt fogalmazódott meg a szerkesztő és néhány könyvbarát felvetésére az a szándék, hogy az egymástól elszigetelten működő magyar könyvkedvelők alakítsák meg saját egyesületüket. Bár a program elkészült és azt publikálták is, a Magyar Könyvgyűjtők Társaságának 1914-es őszi megalakulása az első világháború kitörése miatt meghiúsult.[74]

Jaschik Álmos könyvművész és Nádai Pál műkritikus a lapban a kortárs magyar könyvművészet fontos műhelyeiről, törekvéseiről és alkotóiról is hírt adott. A békéscsabai Tevan és a gyomai Kner Nyomda kiadványai magas művészi kiállításukkal, tipográfiai igényességükkel, művészi kötésükkel, nemes anyagválasztásukkal és az új grafikusnemzedék illusztrációival a szakma és a magyar könyvgyűjtők elismerését is kivívták. Tevan Andor 1914 elején indította el az első magyar amatőr könyvsorozatot, az „Amatőr Tevan” köteteit, amelyből 1920-ig 10 számozott kötet jelent meg. A kötetek a legnehezebb háborús évek alatt magasabb áruk ellenére is kelendőek voltak. A gyomai Kner Nyomda tulajdonosának fia, Kner Imre 1916-ban látott neki a könyvkiadás újjászervezésének, és 1918 körül kezdte meg Kozma Lajos építész-grafikussal nagyhatású, a magyar fametszetes barokk könyvek tipográfiájából és díszeiből inspirációt merítő könyvművészeti programja kidolgozását. Mindkét kiadó sokat tett a magyar könyvművészet megújításáért, a magyar könyvstílus megteremtéséért és külföldi elismertetéséért.[75]

A háború befejezését követően a polgári műgyűjtés újraindulását jelezte egy újabb orgánum, a Rampacher Pál (1881–1972) gyűjtő által életre hívott *Libellus* című lap megindulása 1919-ben, amely a különféle területekre szakosodott gyűjtők közül a bibliofileket is megszólította. Az orgánum többek között közölte a könyvamatőr Szemlér Lőrinc cikkeit, és közzétette Kellner István értékes könyvekre és grafikákra szakosodott könyv- és műkereskedésének, illetve tervbe vett kiadványainak hirdetéseit is. A lap beszámolt a merchand-amateur első hazai amatőr könyvkiállításáról, amely az Ernst Múzeum előterében nyílt meg, és a kiállításhoz készült könyvjegyzékről is.[76]

---

[73] *Mit akar* 1913, 1, 3; *Tizezrek bibliofiliája* 1913, 6–7. Kőhalmi Béláról és kezdeményezéséről bővebben: Pogány 2021.

[74] *Magyar bibliofil* 1914, 36; *Magyar Könyvgyűjtők* 1914, 91–92.; *A magyar könyvművészet* 1914, 156.

[75] Farkas 2023; Farkas 2024.

[76] Farkas 2011c, 44–45, 48–49; Farkas 1916b, 96, 3. jegyzet.

Az 1880-as években megindult, a magyar könyvgyűjtés intézményesülésére irányuló különféle gyűjtői, könyv- és lapkiadói, egyesületi és intézményi kezdeményezések az MBT 1920. novemberi megalakulásával érték el céljukat. A modern bibliofil könyvek iránti érdeklődés megélénkülése nagyban hozzájárult a hazai könyvművészet és a fametszetes könyv 1920-as évekbeli fellendüléséhez, amit a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága 1928-as megalakulása is jelzett. A különféle grafikák és művészi könyvek gyűjtéséhez kevesebb pénzre volt szükség, mint a festményekéhez és szobrokéhoz. Ráadásul az 1850 utáni és 50 koronánál olcsóbb, nem egészbőrbe vagy selyembe kötött könyvekre nem vonatkozott az 1920-ban bevezetett fényűzési adó.[77] A modern illusztrált könyvek és a művészgrafikák gyűjtésének rokon vonásait és kapcsolódási pontjait a kiadók azzal is kifejezték, hogy alkalmanként a legdrágább illusztrált példányokhoz egy vagy több eredeti grafikát is mellékeltek, ily módon is növelve a kötetek exkluzivitását és vonzerejét.

Annak, hogy majdnem fél évszázadra volt szükség ahhoz, hogy Szana álma megvalósuljon, számos oka volt. Elsősorban a megkésett polgárosodással, ennek következtében pedig a gazdasági és műveltségbeli felzárkózás lassúságával, majd a fejlődést megakasztó első világháborúval és ennek következményeivel volt magyarázható. A művészi értéket képviselő „szép" könyv társadalmi megbecsültségét Kner Imre szerint a közízlés fejletlensége és a vizuális kultúra iránti közömbösség is hátráltatta. Részben ezzel magyarázta a magyar könyvművészet megújítójának tekintett gyomai könyvtervező azt, hogy míg a jelentős tőkebefektetést igénylő, kiemelkedő könyvművészeti kísérletei külföldön nagy elismerésben részesültek az 1920-as, 1930-as években, addig ezek Magyarországon gyakorlatilag visszhangtalanok maradtak és anyagi kudarccal végződtek.[78]

Hivatkozott irodalom

A Gyűjtő 1913.
A Gyűjtő ex-libris száma, Az ex-libris Magyarországon és külföldön, Bp., Szent György Céh, 1913.
A Jókai-jubileum 1907.
A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története, *Az előfizetők névsorával és a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak bibliographiájával*, Bp., Révai Testvérek, 1907.
A karácsonyi asztalra 1881.
A karácsonyi asztalra... = Fővárosi Lapok, 1881, december 16., 1711.
A karácsonyi könyvpiacz 1885.
A karácsonyi könyvpiacz = Nemzet, 1885, december 20. [1–2].

[77] Farkas 2011a, 351.
[78] Kner Imre levele Szabó Lőrincnek, 1933. március 27. = Kner 1969, 95.

A könyvészeti kiállítás 1882.
A könyvészeti kiállítás alkalmából = Vasárnapi Ujság, 1882. április 9., 237.
A könyvészeti kiállításról 1882.
A könyvészeti kiállításról = Pesti Napló, 1882. március 17., [3. melléklet]
A könyvkiállítást hölgyek 1882.
A könyvkiállítást hölgyek... = Fővárosi Lapok, 1882. április 7., 510.
„*A leányvári boszorkány”* 1881.
„*A leányvári boszorkány” = Fővárosi Lapok*, 1881. május 8., 593.
A magyar könyvkereskedők 1896.
A magyar könyvkereskedők millenniumi könyvjegyzéke 1896. [Hirdetés] = *Corvina,* 1896. július 20., 247.
A magyar könyvkiadók 1896.
A magyar könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke 1896, *Kiadják a magyar könyvkiadók az Ezredéves Országos Kiállítás alkalmából*, Bp., 1896.
A magyar könyvművészet 1914.
A magyar könyvművészet és a Könyvgyűjtők Társasága = Könyvtári Szemle, 2(1914), 156.
A «Szent-György-Czéh» 1910.
A «Szent-György-Czéh», Magyar Gyűjtők és Amatőrök Egyesülete = Muzeumi és Könyvtári Értesítő, 4(1910), 52–55.
A Szent-György-Czéh 1912.
A Szent-György-Czéh tagnévsora = A Gyűjtő, 1(1912), 449–451.
A Szent-György-Czéh 1913.
A Szent-György-Czéh közgyűlése = Magyarország, 1913, április 27., 14.
A történelmi főcsoport 1896.
A történelmi főcsoport hivatalos katalógusa, közrebocsájtja a történelmi főcsoport igazgatósága, 1–2. füzet, Bp., Kosmos, 1896.
Az ezredéves 1896.
Az ezredéves kiállításból, Gottermayer Nándor kiállítása = Corvina, 1896. október 10., 296–297.
Az országos kiállítás 1885.
Az országos kiállítás és osztrák kollégáink = Corvina, 1885. június 3, 71–72.
AZ OTTHON 1882.
AZ OTTHON... = Fővárosi Lapok, 1882. június 8., 825.
Bekötési dísztáblák 1877.
Bekötési dísztáblák a „Vasárnapi Ujsághoz” =Vasárnapi Ujság, 1877, április 29., 272.
Czobor 1896.
Czobor Béla, *A magyar koronázási jelvények,* s. a. r. Radisics Jenő, Bp., Műbarátok Köre, 1896.
Csizik 1898.
Csizik Gyula, *Az ipar = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás (Történelmi kiállítás, Néprajz),* V, szerk. Matlekovits Sándor, Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 319–408.

Dalmady 1915.
Dalmady Sándor, *A Műbarátok Köre irodalmi és művészeti egyesület huszonöt éves története (1890–1914),* Bp., Műbarátok Köre, 1915.
Dankó József 1882.
Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai kiállítása, Adalék, Bp., k. n., 1882.
Dorat 1770.
Dorat, Claude Joseph, *Les Baisers, Précédés du Mois de Mai, Poëme,* La Haye–Paris, Lambert et Delalain, 1770.
Előfizetési felhívás 1881.
Előfizetési felhívás [keretes hirdetés] = Fővárosi Lapok, 1881. június 24., 830.
Farkas 2011a.
Farkas Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság I., „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét" = Magyar Könyvszemle,* 127(2011), 341–358.
Farkas 2011b.
Farkas Judit Antónia, *A Magyar Bibliophil Társaság II., „Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét" = Magyar Könyvszemle,* 127(2011), 483–497.
Farkas 2011c.
Farkas Judit Antónia, *Két bibliofil vállalkozó, Reiter László és Kellner István = Ars Hungarica,* 37(2011), 32–54.
Farkas 2016a.
Farkas Judit Antónia, *Szana Tamás és a modern magyar bibliofília = Natio est semper reformanda, Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére,* szerk. Anka, László et al., Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2016, 255–266.
Farkas 2016b.
Farkas Judit Antónia, *Szemlér Lőrinc könyv- és műgyűjteménye = Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján,* I, szerk. Anka László et. al., Bp., VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2016. 95–107.
Farkas 2020.
Farkas Judit Antónia, *Állam, társadalom és könyvfogyasztás, A „jó" magyar könyvek kiadásának, vásárlásának és olvasásának serkentésére tett kísérletek a 19. század utolsó harmadában = VERITAS Évkönyv 2019*, szerk. Farkas Judit Antónia et al., Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2020, 74–94.
Farkas 2022.
Farkas Judit Antónia, *Szalonkönyvből műtárgy, Az illusztrált díszkiadások, díszművek, albumok divatja a 19. század végi Magyarországon = Illusztráció-történetek, Tanulmányok a magyar könyvillusztráció történetéből,* szerk. Révész Emese, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2022, 9–29.
Farkas 2023.
Farkas Judit Antónia, „*A magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-pressei*", *A gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő könyvművészeti és bibliofil*

kiadói tevékenysége I. = VERITAS Évkönyv 2022, szerk. Kincses Katalin Mária, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2023, 309–336.

Farkas 2024.

Farkas Judit Antónia, *„A magyar bibliofilek Drugulin nyomtatói és Kelmscott-presse”, A gyomai Kner és a békéscsabai Tevan nyomda úttörő könyvművészeti és bibliofil kiadói tevékenysége II. = VERITAS Évkönyv 2023*, szerk. Kincses Katalin Mária, Bp., VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Magyar Napló, 2024, 192–223.

Farkas 2025.

Farkas Judit Antónia, *„Szíves megtekintésre”, A könyvújdonságok házhoz küldése, mint a 18–20. századi magyar könyvterjesztés egyik szükségszerű eszköze = Magyar Könyvszemle,* 141(2025), 355–369. https://doi.org/10.17167/mksz.2025.3.355-370

Fouqué 1885.

Fouqué, [Friedrich] de la Motte, *Undine*, *Rege,* ford. Ábrányi Emil és ifj. Ábrányi Kornél, Julius Hoeppner illusztrációival és kötéstervével, Bp., Grill Károly Könyvkereskedése, [1885].

Földi 2013.

Földi Eszter, *A képzőművészet mostohagyermeke, A magyar művészgrafika kezdetei, 1890–1914,* Bp., L'Harmattan, 2013.

Gellér 1997.

Gellér Katalin, *A szecessziós könyvillusztráció Magyarországon (1895–1925),* Miskolc, Miskolci Galéria, 1997.

Goethe 1873.

Goethe, Johann Wolfgang von, *Faust*, Ford. Dóczi Lajos, Bp., Ráth Mór, 1873.

Gyáni 2007.

Gyáni Gábor, *Az olvasás kultúrája, 1886, Megjelenik György Aladár szerkesztésében a Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben = A magyar irodalom történetei,* II, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, szerk. mtárs Jeney Éva, Józan Ildikó, Bp., Gondolat, 2007, 560–572.

György 1886–1887.

Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben, szerk. György Aladár, Bp., Statisztikai Hivatal, 1886–1887.

Györgyi 1897.

Györgyi Kálmán, *A magyar iparművészeti társulat kollektív kiállítása = Az iparművészet 1896-ban, Milléniumi emlékkönyv,* szerk. Ráth György, Györgyi Kálmán, előszó Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 139–168.

Hessky 2020.

Hessky Orsolya, *Irodalmi illusztráció a XIX. században, A Faust magyar illusztrátorai*, Bp., L'Harmattan, 2020.

Ikachi Péterffy 1898.

Ikachi Péterffy István, *Papirosáruk ipara = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás, (Ipar, Kereskedés, Közlekedés),* VIII, szerk. Matlekovits Sándor. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 9–18.

Irodalmunknak... 1873.
Irodalmunknak... = Fővárosi Lapok, 1873. április 11., o. n.
Jókainak 1893.
Jókainak = Magyar Hirlap, 1893. november 4., 5.
Justh 1977.
Justh Zsigmond naplója és levelei, vál., jegyz., s. a. r., utószó Kozocsa Sándor, Bp., Szépirodalmi, 1977.
Kalauz 1882.
Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz, előszó Ráth György, Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Kiss 1881.
Kiss József költeményei... = Hon, 1881. június 21., [2.]
(Kiss József költeményei) 1881.
(Kiss József költeményei) = Pesti Hirlap, 1881. december 4., 4.
Kiss 1882.
Kiss József költeményei, 1868–1882, második, bővített kiadás, Bp., Petőfi Társaság–Grill kir. udvari könyvkereskedése, 1882.
Kiss 1886.
Kiss József költeményei, 1868–1882, negyedik kiadás, Bp., Révai Testvérek, 1886.
Kiss 1888.
Kiss József, *Ünnepnapok,* Bp., Révai Testvérek, 1888.
Kner 1969.
A könyv mestere, Kner Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósaival, bevezetővel ellátta Ortutay Gyula, válogatta, szerk. Szántó Tibor, a leveleket összegyűjtötte jegyzetekkel ellátta Elek László, Bp., Magyar Helikon, 1969.
Komócsy 1883.
Komócsy József, *Szerelem könyve, Költemények.* második kiadás, Bp., Petőfi Társaság, Révai Testvérek könyvkereskedése, 1883.
Könyvkiállítási emlék 1882.
Könyvkiállítási emlék, *A «Könyvkiállítási Kalauz« 2-dik bővített kiadása,* Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Lipták 2012.
Lipták Dorottya, *Kihívások és vonzások, Heckenast könyves vállalkozásainak története és pályaíve az egyéni vállalattól a részvénytársaságig = A vállalkozó és a kultúra, Heckenast Gusztáv a legendás könyvkiadó*, szerk. Lipták Dorottya, Bp., Kossuth, 2012, 43–101.
Liste des membres 1882.
Liste des membres de la Société des Bibliophiles François, Paris, 1882.
Magyar bibliofil 1914.
Magyar bibliofil társaság = Könyvtári Szemle, 2(1914), 36.
Magyar Könyvgyűjtők 1914.
Magyar Könyvgyűjtők Társaságának programmvázlata = Könyvtári Szemle, 2(1914), 91–92.

Magyar művészek 1886.
Magyar művészek = Nemzet, 1886. március 28. [3].
Magyar művészek 1887.
Magyar művészek = Irodalmi Értesítő, 1887, 2, 20.
Magyar műkincsek 1896.
Magyar műkincsek. I., szerk. gr. Csáky Albinné et al., bev. Radisics Jenő, előszó Jókai Mór, Bp., Műbarátok Köre, 1896.
Maistre 1884.
Maistre, Xavier de, *Utazás szobám körül*, ford. és előszó Szana Tamás, Bp., Révai Testvérek, 1884.
Marci Chronica 1867.
Marci Chronica de Gestis Hungarorum, Márk krónikája a magyarok viselt dolgairól, latin szöveg és fordítás Szabó Károly, Bp., Emich, 1867.
Mészáros 2025.
Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén, A Wohl nővérek munkássága,* Bp., Ráció, 2025.
Mikszáth 1882, 1887[2].
Mikszáth Kálmán, *Frivol akta, Brézói ludak, A saját ábrázatomról,* bev. Jókai Mórtól, Bp., Révai Testvérek, 1882, 1887.[2]
Mikszáth 1968.
Mikszáth Kálmán, *Szana Tamás* = Uő, *Cikkek és karcolatok, 1878–1879*, szerk. Bisztray Gyula, Király István, Bp., Akadémiai, 1968, 107–112.
Mit akar 1913.
Mit akar a Könyvtári Szemle? = Könyvtári Szemle, 1(1913), 1–3.
M. Kondor 1989.
M. Kondor Viktória, *A Hornyánszky Nyomda és az Akadémia könyvkiadása,* Bp., MTA, 1989.
Molnár, Varjú 1999.
Molnár Julianna, Varjú Zsuzsanna, *Az olvasás és a könyv szerepe a dualizmus-kori polgárság magánéletében = Magyar Könyvszemle,* 115(1999), 329–342.
Műbarátok 1891.
Műbarátok könyve, szerk. Szana Tamás, Bp., Műbarátok Köre, 1891.
Néhány szó 1912.
Néhány szó az exlibris-gyűjtőkhöz [A magyar exlibris-gyűjtők névsorával] = *A Gyűjtő,* 1(1912), 42–44.
Ovidius 1883.
Ovidius, *A szerelem művészete,* ford. Szana Tamás, Bp., Révai, 1883.
Pályázati hirdetmények 1894.
Pályázati hirdetmények [keretes hirdetés] = *Budapesti Hírlap,* 1894. november 17., 15.
Petőfi nejéről 1890.
Petőfi nejéről = Vasárnapi Ujság, 1890. november 23., 768.
Pogány 2005.
Pogány György, *A magyar könyvgyűjtő kalauza,* Bp., Kiss József, 2005, 167–205.

Pogány 2021.
Pogány György, *Kőhalmi Béla és a bibliofília = Publicum Meritorum Praemium,* Bp., Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2021, 247–261.
Prékopa 2025.
Prékopa Ágnes, *A szalonasztal dísze, A könyv mint iparművészeti tárgy és mint egyedi műtárgy = Az élet művészete, Szecessziós plakátművészet és környezetkultúra Magyarországon (1895–1914)*, előszó Baán László, Bp., Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, 2025, 56–64.
Ráth Mór 1873.
Ráth Mór a nemzetközi kiállításon = Budapesti Közlöny, 1873. április 12., 712.
Reviczky 1883.
Reviczky Gyula, *Ifjúságom 1874–1883,* Bp., Révai Testvérek, 1883.
Révay 1920.
Révay Mór János, *Irók, könyvek, kiadók, Egy magyar könyvkiadó emlékiratai,* II, Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 1920.
Révész 2014.
Révész Emese, *Csók István irodalmi illusztrációi a századfordulón = Ars Hungarica,* 40(2014), 223–246.
Rózsafalvi 2007.
Rózsafalvi Zsuzsa, *„Ötvenéves aranylakodalom a múzsával", A Jókai-jubileum és a díszkiadás története = Budapest Negyed,* 58(2007), 335–359.
–s. 1890.
–s., *A karácsonyi könyvpiacz = Pesti Hirlap,* 1890, december 19., [1.]
Schwiedland 1882.
Schwiedland, Eugène, *Hongrie = Le Livre,* 1882. szeptember 10., 539.
Simon 2016.
Simon Melinda, *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme,* Bp., Balassi, 2016.
Szana 1887.
Szana Tamás, *Magyar Művészek, Műtörténelmi vázlatok írásban és képben,* Bp., Révai Testvérek, 1887.
Szana 1888.
Szana Tamás, *A könyv régen és most,* Bp., Hornyánszky Viktor, 1888.
Szana 1891.
Szana Tamás, *Petőfiné Szendrey Júlia,* Bp., Grill Károly, 1891.
Szana 1895a.
Szana Tamás, *Műtárgyak árverése = Fővárosi Lapok,* 1895. március 19., 880.
Szana 1895b.
Szana Tamás, *Magyar amatőrök = Pesti Napló,* 1895. november 21., 1–2.
Szana 1895c.
Szana Tamás, *A könyvek fényűzése = Fővárosi Lapok,* 1895, december 22., 3366–3367.

Szana 1896
Szana Tamás, *Magyar gyűjtők és gyűjtemények = Magyar Műkincsek, Első kötet*, szerk. gr. Csáky Albinné et al., bev. Radisics Jenő, előszó Jókai Mór, Bp., Műbarátok Köre, 1896, 5–20.
Szana 1899.
Szana Tamás, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899.
Szana 1899a.
Szana Tamás, *Az amateur* = Uő, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899, 1–18.
Szana 1899b.
Szana Tamás, *Egy bibliophil álma* = Uő, *Egy amateur naplójából,* Bp., Atheneaum Rt., 1899, 81–96.
Szemere 1882a.
Szemere Attila, *Orsz. könyvkiállítás*, *Kivonatos kalauz,* Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 1882.
Szemere 1882b.
Szemere, A[ttila] de, *Visite a l’exposition des livres au palais de l’Académie,* Bp., Musée des Arts Industriels, 1882.
Szemlér 1920.
Szemlér Lőrinc, *Újabb magyar könyvekről és gyűjtésükről = Libellus*, 1(1920), 34–35.
Tizezrek bibliofiliája 1913.
Tizezrek bibliofiliája = Könyvtári Szemle, 1(1913), 6–7.
Valódi angol 1881.
Valódi angol vászonból készült bekötési dísztáblák = Bolond Istók, 1881. január 9, [12].
Varjú 1897.
Varjú Elemér, *A könyvkötészet = Az iparművészet 1896-ban*, *Milléniumi emlékkönyv*, szerk. Ráth György, Györgyi Kálmán, előszó Ráth György, Bp., Magyar Iparművészeti Társulat, 1897, 216–223.
Végh 1921.
A XX. század könyvművészete, A Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása az Iparművészeti Múzeumban, s. a. r., bev. Végh Gyula, Kozma Lajos fametszeteivel, Bp., Amicus, 1921.
Virágos kert [1883].
Virágos kert, A magyar lyrai költészet legszebb virágaiból, szerk. Szász Károly, Bp., Méhner Vilmos, é. n. [1883].
Wodianer 1898.
Wodianer Arthur, *Könyvkereskedés = Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás, (Egészségügy, Művészet, Közművelődés, Oktatásügy, Gróf Zichy Jenő kiállítása Budapest Székesfőváros),* IX, szerk. Matlekovits Sándor, Bp., Pesti Könyvnyomda Rt., 1898, 497–508.

Wohl 1882.
[Wohl Janka], *Az otthon, Útmutató a ház czélszerű és izlésteljes berendezésére s vezetésére, Írta egy nagyvilági hölgy,* Bp., Athenaeum, 1882.
Zichy 1881.
Gróf Zichy Géza, *A leányvári boszorkány,* Zichy Mihály 13 illusztrációjával, Bp., Athenaeum, 1881.

Farkas, Judit Antónia

"Today, the Fine Book has Become a Work of Art" Attempts to Establish the Institutional Frameworks for Modern Hungarian Bibliophilia from the End of the 19th Century

The institutionalization of bibliophilia in Hungary took place considerably later than in Western Europe. While in England and France the first bibliophile societies were established at the beginning of the 19th century, in Hungary this occured 100 years later. The economic, social, and cultural modernization that followed the Austro-Hungarian Compromise of 1867 contributed significantly to raising the standard of book production and to the differentiation of publications in terms of both quantity and quality. To increase the marketability of books, major publishers – following foreign examples – began publishing not only ordinary and cheap volumes but also their decoratively bound versions. For the elite book buyer with an appreciation for prestige and culture they also published lavish, artistically and technically exquisite volumes of works by the most renowned Hungarian writers and poets, with illustrations by renowned Hungarian artists. Their magnificent, gold-embossed publisher's bindings were crafted by bookbinders of exceptional professional skill. These amateur publications, produced to a high artistic standard, were intended for book lovers in the modern sense – those who collected books based on the quality and beauty of the paper, printing, typography, book illustration, and bookbinding. The beautiful book became an important tool for refining taste and disseminating high culture (literature and fine art), while also reflected the artistic development of the local book industry. They were viewed not only as decorative objects and unique artworks displayed in exhibitions, but also as promoters of art patronage and collecting in the late 19th century. In my study, I present the processes together with individual and collective initiatives that led to the founding of the Hungarian Bibliophile Society in 1920 and to the boom in book collecting, book appreciation, and book art in the 1920s.

Keywords: 19-20th century, bibliophilia, bibliophile societies, book collecting, book art, publishing, Sándor Apponyi, Tamás Szana, György Ráth, Mór Ráth, Mór Révai, Nándor Gottermayer.